

УДК 81-13:811.11.

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-6>

ЧОЛОВІЧИ ТА ЖІНОЧІ ІМЕНА УМАНЦІВ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

MALE AND FEMALE NAMES OF UMAN RESIDENTS IN THE EARLY 20TH CENTURY

Войнова М. В.,

orcid.org/0009-0008-3290-5951*аспірантка кафедри української мови та славістики
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

Статтю присвячено дослідженню семантико-етимологічних особливостей чоловічих та жіночих імен мешканців Умані. Проаналізовано етнічний склад населення міста у 1920–1925 роках. Коротко описано праці, присвячені дослідженню подільського антропонімікону та антропонімікону єврейської діаспори у Європі.

Опрацьовано оцифровані акти цивільного стану за 1920–1925 роки, які знаходяться в базі інтернет-ресурсу FamilySearch. У дослідженні використано принцип наукової етимології. Зафіксовано 83 чоловічі і 73 жіночі імена (без врахування похідних форм), загалом 192 чоловічі ім'явжитки і 157 – жіночих, здійснено класифікацію жіночих та чоловічих імен за походженням, виокремлено 9 груп імен. Описано особливості кожного етимологічного пласту.

Здійснено порівняння антропонімікону українців та євреїв. Описано процес входження деяких єврейських імен у європейський антропонімікон та зміну їх звучання під впливом грецької та латинської мов, а також результати впливу політики русифікації на іменний репертуар уманців.

Спостерігається майже виняткове використання давньоєврейських імен у єврейській спільноті Умані. В українській спільноті міста абсолютно переважали давньогрецькі імена, що було зумовлено привославним віросповіданням більшості українців – мешканців міста.

Узагальнено, що антропонімічні системи, які сформувалися в культурах різних народів, можуть залишатися порівняно герметичними або зазнавати стороннього впливу. З'ясовано, що антропонімікон уманців початку XX століття був неоднорідним через домінування в місті єврейської етнічної групи. Замкненість єврейського етносу дозволила захистити іменний репертуар від впливу інших мов. Антропонімікон українців складався зі слов'янських і запозичених онімів із кількісним переважанням останніх і більше постраждав унаслідок політики русифікації.

Ключові слова: антропонімікон, ім'я, власне особове ім'я, етимологія, іменник, іменний репертуар, онім, єврейські імена.

This article is devoted to the study of the semantic and etymological characteristics of male and female names of Uman residents. It analyzes the ethnic composition of the town's population in the years 1920–1925 and provides a brief overview of prior research on the anthroponymicon (*collection of anthroponyms*) of the Podillia region and the Jewish diaspora in Europe.

The study is based on digitized civil status records from 1920–1925, available through the online resource FamilySearch. The research follows the principles of academic etymology. A total of 84 male and 73 female names (excluding derivative forms) were recorded, amounting to 192 male and 157 female name instances. The male and female names were classified by origin into nine etymological groups, with the characteristics of each group described in detail.

The study compares the anthroponymicons of Ukrainians and Jews. It explores the integration of certain Jewish names into the European anthroponymicon and traces how their phonetics were altered under the influence of Greek and Latin. Additionally, it examines the effects of russification policies on the name repertoire of Uman's population.

The findings reveal that the Jewish community of Uman almost exclusively used ancient Hebrew names. Among the Ukrainian population, ancient Greek names overwhelmingly prevailed, reflecting the predominantly Orthodox Christian faith of local Ukrainians.

The research concludes that anthroponymic systems formed within different cultures can remain relatively insulated or be subject to external influences. It was established that Uman's early 20th-century anthroponymicon

was heterogeneous due to the dominance of the Jewish ethnic group in the town. The insularity of the Jewish community helped preserve its name repertoire from outside linguistic influences. Meanwhile, the Ukrainian anthroponymicon, composed of Slavic and borrowed names (with the latter quantitatively prevailing), proved more vulnerable to the effects of russification policies.

Key words: anthroponymicon, name, proper name, etymology, noun, noun repertoire, onymus, hebrew names.

Постановка проблеми. Одним із предметів дослідження сучасної ономастики є питання складу особових жіночих і чоловічих імен регіонів та населених пунктів України, мотиви вибору особових імен, ступінь популярності імен та їх етимологія. Про це свідчить велика кількість праць, присвячених проблемам встановлення походження окремих власних імен.

Східноподільський антропонімікон заслуговує на ретельне дослідження з огляду на свою етнічну різноманітність. Зокрема, Умань, znana, між іншим з початку XIX століття як «столиця брацлавського хасидизму» за етнічним складом вирізняється на тлі східноподільських населених пунктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регіональної антропоніміки досліджені у працях П. Чучки, Д. та Г. Бучків, Г. Бачинської, С. Панцьо, Г. Панчук, Н. Рульової, М. Худаша, В. Німчука, та інших.

Склад та динаміка прізвищевих назв та прізвищ Уманщини вже стали предметом дослідження Ю. Блажчук. Авторка дослідила антропонімію Уманщини XVII – початку XXI століття [1]. Іменний репертуар Східного Поділля все ще залишається малодослідженим, що зумовлює актуальність нашої статті. Цікавими й актуальними залишаються, зокрема, питання: наскільки приналежність до тієї чи іншої етнічної групи впливала на вибір імені; як перебування Умані у складі Російської імперії позначилося на місцевому антропоніміконі.

Аналізуючи антропонімікон уманців, послуговуємось словником-довідником «Власні імена людей» Л. Скрипник і Н. Дзятківської [2], «Słownikiem imion» Яна Гжені [3], а також класифікацією єврейських імен із праць Зофії Абрамовіч [4; 5].

Метою нашої роботи є дослідження антропонімікону уманців у 1920-х роках, з'ясування їхньої кількості, походження, частотності та мотивів вибору, з використанням принципу наукової етимології а також методів: описового, класифікації та систематизації.

Джерелом дослідження були акти цивільного стану, що знаходяться на сторінці ресурсу FamilySearch (рис. 1) [6].

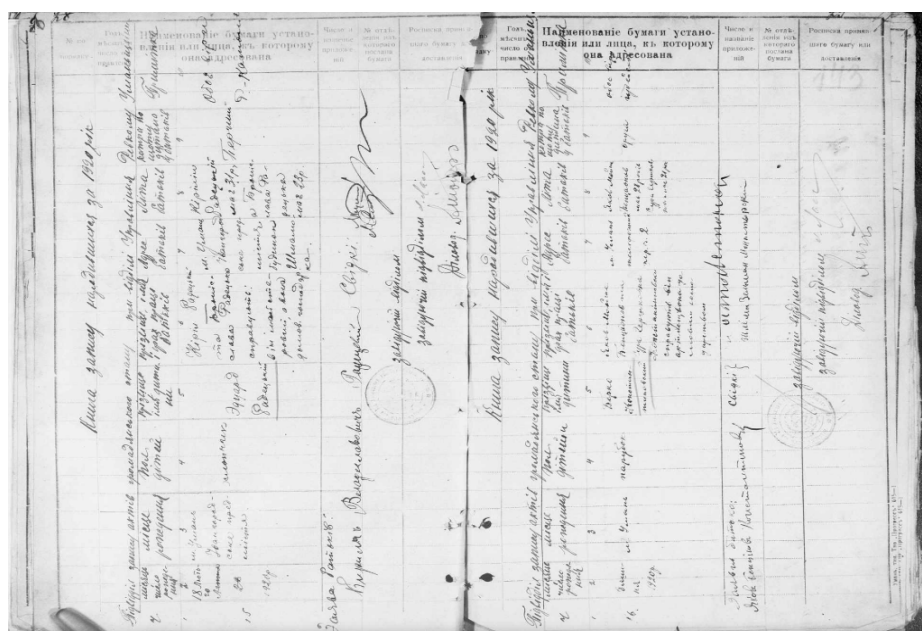

Рис. 1. Сторінка з «Книги запису народившихся за 1920 рік».

Для досягнення мети потрібно виконати такі завдання:

- опрацювати теоретичну літературу з ономастики;
- виявити склад чоловічих та жіночих імен;
- здійснити класифікацію досліджуваних імен за походженням;

Виклад основного матеріалу. У іменнику уманців у 1920-х роках абсолютно переважають давньоєврейські імена, носіями яких було в абсолютній більшості тогочасне єврейське населення міста. Причиною такого переважання одного етносу була тогочасна роль Умані як «столиці брацлавського хасидизму» і сприятливі суспільно-політичні та економічні умови (водночас навколишні села були практично стовідсотково українські за етнічним складом).

Як зауважує І. Шоля, «Сучасна ономастика традиційно поділяє іменний фонд за походженням на дві групи – слов'янські та неслов'янські імена» [7]. За національно-мовним походженням неслов'янський антропонімікон уманців неоднорідний, тому єврейські, німецькі, давньоанглійські, давньофранцузькі імена можна віднести до групи запозичених.

У дослідженому періоді зафіксовано 84 чоловічі імені (192 ім'явжитки). За походженням чоловічі імена поділяємо на:

- латинські: Антон, Віктор, Костянтин (у метричній книзі записаний як «Константин», Марк;
- давньогрецькі: 21 ім'я, з-поміж них найбільш часто вживаними були імена Василь, Микола (включно із формою «Николай»), Григорій (Ригор);
- слов'янські, зокрема найпопулярніші, як-от Владимир (Володя), Борис (Боріс), Станіслав, Мирослав, Ростислав, Чеслав;
- давньоєврейські, які становлять найбільшу групу. У наших матеріалах зафіксовано 45 таких чоловічих онімів. Серед них можемо виділити кілька найпопулярніших: Іцхак (Іцик, Іцко), Лейба (Лейб), Мойсей (Мойша, Мойше), Абрам (Авам, Аврум), Іван (Іоанн), Леві (Лева, Лев);
- давньогерманські: Вольф;
- давньоанглійські: Ричард;
- давньоскандинавські: Олег.

Таблиця 1

Чоловічі імена

Етимологічний пласт	Імена	Кількість носіїв	
Латинський	Антон	1	
	Віктор	2	
	Константин	1	
	Марк	1	
Давньогрецький	Александр	4	
	Алексей	2	
	Анатолій	3	
	Андрій (Андрей)	3	
	Аркадій	2	
	Василь (Васілій)	10	
	Георгій (Жора)	3	
	Григорій (Ригор)	5	
	Зіновій	1	
	Леонтій	1	
	Леонід	1	
	Микола (Николай)	6	
	Олександр	3	
	Павло	2	
	Петро (Петр)	4	
	Степан	1	
	Тадей	1	
	Тарас	1	
	Тимофей	1	
	Феодор	1	
Слов'янський	Феодосій	1	
	Борис (Боріс)	6	

Продовження таблиці 1

Етимологічний пласт	Імена	Кількість носіїв	
	Владимир (Володя)	11	
	В'ячеслав	1	
	Казимир	1	
	Мирослав	1	
	Ростислав	1	
	Станіслав	2	
	Чеслав	1	
Давньоєврейський	Абрам (Аврам, Аврум)	5	
	Бенціон	2	
	Бенямін	1	
	Борух	3	
	Гавриїл	1	
	Герш	2	
	Давид (Дувид)	2	
	Зейлік	2	
	Зикер	1	
	Іван (Іоанн)	5	
	Іюлик	1	
	Ісаак	3	
	Ісраїль (Ісруль, Сруль)	4	
	Іцхак (Іцик, Іцко)	7	
	Йосиф	1	
	Леві (Лева, Лев)	4	
	Лейба (Лейб)	7	
	Менахем	1	
	Мендель	1	
	Мойсей (Мойша, Мойше)	7	
	Мордко	2	
	Михайло (Михаїл, Міхель)	3	
	Натаніель	1	
	Ноях	1	
	Нусин	1	
	Нута	1	
	Нухим	3	
	Овший	1	
	Пінкас (Пінхас)	2	
	Рахміль	1	
	Рувин	1	
	Саломон	1	
	Саул	1	
	Симха (Сімха)	2	
	Сулла	1	
	Хаскель	1	
	Хаїм	2	
	Шевель	1	
	Шимион (Шимон, Шімон)	3	
	Шлема	2	
	Шмил (Шміль)	3	

Закінчення таблиці 1

Етимологічний пласт	Імена	Кількість носіїв	
	Шойлик	1	
	Юдко	1	
	Яків (Яков)	2	
	Янкель	1	
Давньогерманський	Вольф (Волько)	5	
Давньоанглійський	Ричард	1	
Давньоскандинавський	Олег	2	

У дослідженому періоді зустрічається одне трикомпонентне чоловіче ім'я, а саме Юрій-Ришард-Богдан.

Зафіксовано 73 жіночі імені (157 ім'явжитків). За походженням поділяємо їх на:

- латинські: Роза;
- давньогрецькі, серед яких найпопулярнішими були Софія (Соня), Євгенія (Явгенія), Александра, Євдокія (Явдокія, Явдоха);
- давньоєврейські (перші за кількістю – 52 імен, і найчастіше вживаними іменами були Марія, Анна (Ганна), Сура;
- слов'янські: Віра;
- грузинські: Ніна;
- французькі: Жанна.

Найбільшу групу становлять давньоєврейські імена – 46 імен з 84 чоловічих та 52 імені з 73 жіночих.

Таблиця 2

Жіночі імена

Етимологічний пласт	Імена	Кількість носіїв
Латинський	Роза	3
Давньогрецький	Агафія	1
	Александра	5
	Алефтина	1
	Анастасія	2
	Варвара	2
	Галина	1
	Євфросинія	1
	Єлена	4
	Євгенія (Явгенія)	6
	Євдокія (Явдокія, Явдоха)	4
	Єфросинія	1
	Зінаїда (Зіна)	2
	Ірина	1
	Ксенія	3
	Кіра	1
	Параскева	1
	Софія (Соня)	6
Давньоєврейський	Анна (Ганна)	6
	Бася	1
	Бейла (Бейля)	2
	Блюма	1
	Брайна	1
	Броня	2
	Веля	1

Продовження таблиці 2

Етимологічний пласт	Імена	Кількість носіїв
	Вийя	1
	Гийля	1
	Голда	3
	Дора	1
	Діна	1
	Дебора	1
	Елка	1
	Ента	1
	Естер (Есфір)	4
	Єлизавета	1
	Зелда (Зельда)	2
	Іда	1
	Іелла	1
	Кейла	1
	Лана	1
	Левка	1
	Лея (Лія, Лая, Лійка)	4
	Ліба	1
	Малка	1
	Маріам (Марьям)	2
	Марія	8
	Неся	3
	Нехама	2
	Нута	1
	Перля	4
	Рахіль	1
	Рива (Ривка)	4
	Рухля	3
	Сарра	4
	Сура	6
	Тамара	2
	Туба	1
	Фейга	1
	Фрейда	1
	Фрима	2
	Хава	1
	Хая (Хайка)	4
	Хана	2
	Цидля (Циля)	2
	Ципа	1
	Чарна	2
	Шейндля (Шендля)	2
	Шелла	1
	Шифра	1
	Шлима	1
Слов'янський	Віра	3
Грузинський	Ніна	4
Французький	Жанна	1

Спірною, на нашу думку залишається приналежність до того чи іншого етимологічного пласту імені Васирина, оскільки воно виникло на слов'янському ґрунті, хоч і є похідним від давньогрецького імені Василь.

Найбільшим і водночас найменш дослідженим є давньоєврейський пласт. Найчисленніша етнічна група Умані початку двадцятого століття була одночасно найбільш герметичною, що, в свою чергу, відобразилося на її антропоніміці. Уманці-євреї обох статей найчастіше були носіями давньоєврейських імен (виняток становлять імена Вольф, Роза і Жанна). Уманці-українці називали своїх дітей частіше запозиченими іменами, ніж слов'янськими, що було зумовлене як християнськими традиціями називання, тобто згідно із церковним календарем (у випадку віруючих), так і обмеженим репертуаром слов'янських імен.

Імена уманських євреїв свідчать про їх тісний зв'язок з культурою та історією народу, і одночасно віддзеркалюють вплив української мови. Щоб зрозуміти механізм творення іменника уманських євреїв, потрібно звернутися до їхньої історії та культури, простежити їхнє життя в діаспорі, зокрема, в Україні.

«У трагічні моменти єврейської історії біблійні імена старогєврейського походження ставали опорою народу, були необхідні для збереження національної ідентичності. Незважаючи на це, жива мова завжди перемагала. Власні імена євреї видозмінювали під впливом мов і говірок сусідських народів» – переклад власний [5, с. 1].

Користуючись іменами біблійного походження, євреї намагалися зберегти їхню традиційну вимову і написання. Після прийняття християнства і перекладу Біблії на різні мови деякі з цих імен почали використовуватися християнами, наприклад, Іван, Анна, Михайло, Марія. Ці та інші імена давньоєврейського походження, потрапляючи до європейських мов за посередництвом Септуагінти і Вульгати, змінювали під їх впливом своє звучання, як, наприклад Міріам чи Маріам трансформувалася в ім'я Марія. Деякі оніми, не поширюючись за межі єврейських спільнот, також видозмінювались – зменшувались шляхом додавання відповідних закінчень. Автори «Переліку єврейських імен» (оригінальна назва – «Spis Imion Żydowskich») у передмові пишуть: «...прийняли євреї від сусідніх народів звичай здрібнення дитячих імен за допомогою додавання зменшувальних закінчень [...]». Як поляки вживають закінчення «ек» для створення пестливої форми імені «Станіслав» або «Владислав» – «Владек» або «Сташек», так само виникають серед польських євреїв з імен Моше, Бер, Йозеф здрібнілі імена Мошек, Берек, Йозек» [8, с. 6].

Автори «Переліку єврейських імен» характеризують явище використання зменшувально-пестливих форм імен як негативне, таке, що має шкідливий вплив на життя єврейської громади, і наполегливо радять «викреслити всі спотворені, здрібнілі й скорочені імена» [8, с. 8]. Одночасно вони подають перелік таких імен, і в ньому можна знайти також ті, які присутні в дослідженому нами репертуарі уманців, як-от Лейка, Неся, Ривка, Шейндля, Мойша, Ісруль, Хаскель, та ін. Мотиви таких рекомендацій зрозумілі – зокрема, здрібнілі форми часто слугують приводом для кпинів. Наприклад, ім'я Ізраель (Ісраїль), тобто «той, хто боровся з Богом», ім'я праотця Якова, надане йому після боротьби з Богом, під впливом української мови трансформувалося спочатку в Ісруль, а потім в Сруль.

Інколи під впливом мов сусідніх народів утворювалися такі форми імен, які було легко сплутати з іншими іменами. Так, наприклад, онім «Овший» не має нічого спільного з грецьким «Євсей» («Овсій») і є похідним від Єгошуа – у «Переліку єврейських імен» вказано, що варіанти імені Jehoszua, Jozua, а саме Oszyja, Owsza, Owszyja, – є «здрібнілими або спотвореними» [8, с. 48]. Ще одним підтвердженням нашої гіпотези служить відмітка про іудейське віросповідання батьків новонародженого, а також результати пошуку в базі www.pra.in.ua [9], де інші носії цього імені є євреями за походженням.

Якщо українська була народною мовою, то тогочасною державною мовою і мовою церкви була російська, що безсумнівно, негативно відобразилося на способі письмової передачі імен майже усіх етимологічних пластів. Найменше русифікація вплинула на єврейські імена, практично не зачепивши жіночих імен, – як через герметичність культури, так і через особливості їх звучання, виразну відмінність.

Таблиця 3

Русифіковані імена уманців у 1920-х роках

Форма імені, прийнята у вжитку в Україні	Русифіковане ім'я
Костянтин	Константин
Марко	Марк
Олександр/Олександра	Александр/Александра
Олексій	Алексей
Андрій	Андрей
Василь	Васілій
Микола	Николай
Петро	Петр
Борис	Боріс
Володимир	Владимир
Михайло	Михаїл
Яків	Яков

Висновки. Антропонімікон уманців початку ХХ ст. був неоднорідний через домінування в місті єврейської етнічної групи. Замкненість єврейського етносу частково дозволила захистити іменний репертуар від впливу інших мов. Іменний репертуар українців складався зі слов'янських і запозичених онімів із кількісним переважанням останніх і більше постраждав унаслідок політики русифікації. Антропонімікон Східного Поділля є цікавим джерелом досліджень для ономастів та істориків, оскільки допомагає краще зрозуміти мовні, суспільні та історичні процеси, які відбувалися в цьому регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блажчук Ю.І. Антропонімія Уманщини XVII – початку ХХІ ст.: автореф. дис. канд. філол. наук: Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.
2. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: слов.-довід. / за ред. В. М. Русанівського. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. 3-тє вид., випр. Київ: Наук. думка, 2005. 334 с.
3. Grzenia J. Słownik imion. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. 362 s.
4. Abramowicz Z. Antroponimia Żydów białostockich jako zwierciadło kontaktów językowych i kulturowych. URL: <https://www.academia.edu/> (дата звернення: 21.02.2025).
5. Abramowicz Z. Synkretyzm antroponimii Podlasia. URL: <https://www.academia.edu/> (дата звернення: 21.02.2025).
6. Оцифровані акти цивільного стану міста Умань за 1920–1925 pp. URL: <https://www.familysearch.org/uk/> (дата звернення: 20.03.2025).
7. Шоля І. Запозичені чоловічі та жіночі імена в іменнику Ужгорода ХХ століття. *Науковий вісник УжНУ Серія: Філологія*. 2021. Вип. 1(45). С. 500.
8. Spis Imion Żydowskich. Nakładem Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie Warszawa, 1928. URL: <https://rcin.org.pl/> (дата звернення: 30.03.2025).
9. База даних імен та прізвищ мешканців України. URL: <https://www.pra.in.ua/uk> (дата звернення: 30.03.2025).